

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Lisińskiej pt. „Ideologizacja polityki zagranicznej Argentyny w ramach Procesu Reorganizacji Narodowej 1976–1983”, przygotowanej pod kierunkiem prof. UJ dra hab. Artura Gruszczaka

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest poświęcona analizie kontekstu ideologicznego polityki zagranicznej Argentyny w okresie sprawowania władzy w tym państwie przez juntę wojskową w latach 1976–1983. Jest efektem dogłębnych studiów Autorki nad tą problematyką; stanowi zarazem interesujące i wielopłaszczyznowe kompendium wiedzy na temat meandrów tej sfery polityki, a także jej komponentów oraz determinantów ideologicznych i doktrynalnych.

Praca w sensie objętościowym jest obszerna, liczy bowiem 404 strony oraz siedem stron aneksów. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i wniosków końcowych. Zawiera także spis rysunków, tabel, wykresów, map, wykaz skrótowców, wykaz źródeł oraz aneks kartograficzny. Struktura rozprawy jest właściwa i zgodna z wymogami dysertacji doktorskich.

We wstępie Autorka zamieszcza ogólne uwagi wprowadzające do badanej problematyki. Wyjaśnia zarazem istotę – tak kluczowego dla tematu dysertacji – Procesu Reorganizacji Narodowej. Następnie wyszczególnia cele rozprawy oraz hipotezy: główną, a także pomocnicze. Doktorantka uzasadnia wybór analizowanych zagadnień, odnosi się do ich podstaw teoretycznych, jak również zastosowanej w pracy metodyki. Nie pomija także kolejnych istotnych kwestii badawczych, niezbędnych do właściwego nakreślenia spectrum omawianych zagadnień: wykorzystanej w rozprawie bazy źródłowej oraz istniejącego stanu badań z jednoczesnym uwzględnieniem ich ograniczeń. Autorka przedstawia też strukturę swej dysertacji. Konstrukcja wstępu jest prawidłowa.

W pierwszym rozdziale Doktorantka zamieszcza rozważania nakreślające teoretyczną perspektywę omawianej problematyki, stanowiącą punkt wyjścia do dalszych analiz.

Zarysowuje teorie strukturalnego funkcjonalizmu, ich uwarunkowania i źródła. Następnie przybliża, tak ważne dla przyjętych w pracy metod badawczych, koncepcje strukturalnego funkcjonalizmu Gabriela Almonda i Bingham Powella oraz mechanizm wejścia i wyjścia (*input-output*). Autorka zamieszcza jednocześnie refleksje poświęcone specyfice strukturalno-funkcjonalnego ujęcia systemu politycznego, jak również funkcji tegoż systemu i procesu politycznego. Wyszczególnia założenia teoretyczne znamienne dla tej perspektywy. Następnie Doktorantka przechodzi do rozważań dotyczących istoty pojęcia ideologii. Charakteryzuje konstrukty teoretyczne diagnozujące to zagadnienie. Pisze o jego genezie, funkcjach, klasyfikacjach i wyzwaniach definicyjnych. Uwzględnia zarazem zależności istniejące pomiędzy pojęciami ideologii i doktryny politycznej. Uwagi zawarte w pierwszym rozdziale kończy spostrzeżeniami dotyczącymi kwestii analizy polityki zagranicznej państwa: poziomów badania tej sfery polityki oraz mechanizmów podejmowania decyzji w jej zakresie. Rozważania teoretyczne obecne w tej części rozprawy są niezbędne z uwagi na potrzebę doprecyzowania zastosowanego w pracy aparatu pojęciowego, przyjętej metodyki badań, której zastosowanie znalazło rozwinięcie w rozdziałach czwartym, piątym i szóstym.

Rozdział drugi opracowania obejmuje charakterystykę pragmatycznego nacjonalizmu jako ideologii Procesu Reorganizacji Narodowej w Argentynie. Doktorantka przybliża jego najważniejsze wyznaczniki w kontekście myśli filozoficznej m.in. Richarda Bernsteina, Ludwiga Wittgensteina, Martina Heideggera, Jürgena Habermasa, Wanga Lisi. Charakteryzuje wewnętrzne i zewnętrzne czynniki kształtujące ideologię pragmatycznego nacjonalizmu. W kwestii uwarunkowań wewnętrznych Autorka podkreśla specyfikę i rolę argentyńskich sił zbrojnych jako istotnego aktora sceny politycznej. Zwraca także uwagę na inne determinanty analizowanej ideologii, takie jak argentyńska kultura strategiczna czy rozwój nurtów nacjonalistycznych w tym państwie. Pisząc o nacjonalizmie i odnosząc się do teoretyków zajmujących się tym zjawiskiem oraz narodem jako specyficzną formą zbiorowości społecznej, Doktorantka przywołuje wybrane ujęcia (m.in. Anthony'ego Smitha), naświetlające te zagadnienia. Ich obraz byłby pełniejszy, gdyby Autorka odwołała się pokrótce również do innych klasycznych teorii, np. Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona, czy Erica Hobsbawma, i odniosła je do swych rozważań, co mogłoby wzbogacić pracę o dodatkowe spostrzeżenia. Magdalena Lisińska uwzględnia również kontekst wydarzeń i procesów politycznych w Argentynie poprzedzających objęcie władzy przez wojskowych: peronizm, rozwój ruchów rewolucyjnych, niedemokratyczne rządy w latach 1966–1973. W kontekście aspektów zewnętrznych, rzutujących na ukształtowanie się ideologii pragmatycznego nacjonalizmu,

podejmuje wątek oddziaływań zagranicznych – francuskich i północnoamerykańskich. Autorka przechodzi następnie do omówienia głównych wyznaczników ideowych argentyńskiej junty wojskowej. Definiuje poszczególne komponenty aksjonormatywne, będące filarem tych rządów. Pisze m.in. o percepcji narodu i jego interesów, o doktrynie bezpieczeństwa narodowego, o zamierzeniach politycznych osób sprawujących władzę, postrzeganiu wrogów i legitymizacji radykalnych metod ich pokonania.

W rozdziale trzecim Doktorantka koncentruje się na ukazaniu wybranych elementów charakteryzujących reżim junty wojskowej w Argentynie w latach 1973–1983. Wyszczególnia czynniki określające specyfikę sektora militarnego w tym państwie w dekadach poprzedzających badany w dysertacji okres. Pisząc o wojskowych jako grupie sprawującej władzę, Autorka odwołuje się do wybranych teorii elit, m.in. Vilfreda Pareto. Słusznie wskazuje na kontinuum tradycji zamachów wojskowych i wyjątkowej pozycji sił zbrojnych w tym państwie. Autorka dostrzega szczególną rangę armii w Argentynie w porównaniu z innymi państwami latynoamerykańskimi w senesie jej silnej i niezależnej pozycji w stosunku do władz cywilnych (s. 87). Nie kwestionując sądu co do wyjątkowego znaczenia sił zbrojnych w Argentynie, trzeba zauważyć, że stwierdzenie to jest dyskusyjne i niezbyt precyzyjne. Trzeba jednak pamiętać, że eksponowana rola sił militarnych charakteryzowała – w różnych okresach – również szereg innych państw latynoamerykańskich, co obrazuje wiele przykładów historycznych. Wyjątkiem są państwa z tego obszaru, w których armia nie odegrała wiodącej roli politycznej (np. Meksyk).

W dalszej części rozdziału Doktorantka prezentuje uwarunkowania polityczne objęcia władzy przez juntę oraz okoliczności zainicjowania i wprowadzenia Procesu Reorganizacji Narodowej, obejmującego zarówno ideologiczne, jak i praktyczne wymiary instytucjonalizacji nowego reżimu. Pisze m.in. o organach decyzyjnych, aparacie biurokratycznym, sytuacji i roli mediów pod rządami wojskowych. Doktorantka przedstawia wyznaczniki sytuacji politycznej w Argentynie w okresie dyktatury, odnosząc się do znamienych dla niej mechanizmów polityczno-prawnych, a także kształtowania służb dyplomacji. Wymienia organy i struktury odpowiedzialne za kreowanie polityki zagranicznej. Tę część pracy warto byłoby wzbogacić o niewielki choć podrozdział poświęcony praktyce łamania praw człowieka w Argentynie w okresie rządów junty. Autorka wspomina wprawdzie w wielu fragmentach dysertacji o tego rodzaju praktykach dyktatury, czyni to jednak dość ogólnikowo. Zważywszy na próbę nakreślenia obrazu specyfiki kontekstu politycznego, zaistniałego w tym państwie po zamachu

wskazane byłoby – zwłaszcza w przypadku przygotowania pracy do publikacji – syntetyczne nakreślenie skali i mechanizmów represji stosowanych przez reżim.

Trzy kolejne rozdziały zawierają główne wymiary badawcze rozprawy i w tym też kontekście stanowią jej najwartościowsze, solidnie opracowane części. Odwołując się do przyjętej w pracy perspektywy badawczej, Autorka przez pryzmat ideologii pragmatycznego nacjonalizmu analizuje w tej części dysertacji trzy kluczowe aspekty polityki zagranicznej rządzącej Argentyną junty: polityczno-dyplomatyczny, militarny oraz ekonomiczny. Pierwszą z tych kwestii Doktorantka diagnozuje przez pryzmat stosunków z Brazylią oraz sporu o hydroelektrownie Corpus-Itaipú, problem naruszania praw człowieka przez reżim i wizytę organu OPA, Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka (CIDH), a także kwestię argentyńskiego programu atomowego. Pisząc o sporze z Brazylią, Autorka odnosi się także do stosunków z Paragwajem w związku z negocjacjami toczonymi w odniesieniu do hydroelektrowni. Nakreśla obraz rozmów trójstronnych. Wspominając o szczególnym charakterze rządów w Argentynie w badanym okresie akcentuje, podejmowane przez władze zabiegi dyplomatyczne na rzecz wykreowania odpowiedniego wizerunku tych rządów na arenie międzynarodowej. Autorka ocenia efektywność tych zabiegów. Przechodzi następnie do uwag poświęconych staraniom w kierunku rozbudowy programu nuklearnego. We wszystkich tych wymiarach wywód Doktorantki jest bardzo klarowny; wskazuje zdefiniowane przez juntę wojskową cele i priorytety argentyńskiej polityki zagranicznej.

Piąty rozdział rozprawy jest poświęcony zbadaniu militarnych aspektów polityki zagranicznej. Zważywszy na realizowane przez władze Argentyny przedsięwzięcia był to niezwykle ważny komponent polityki, stąd jego analiza jest jak najbardziej uzasadniona. Autorka przedstawia czynnik militarny jako ważną determinantę uwarunkowań podejmowanych działań; nakreśla też ich przesłanki. Koncentruje się na omówieniu istoty sporu z Chile o Kanał Beagle i południowe granice, toczony z Wielką Brytanią wojny o archipelag Falklandów oraz kulisów zaangażowania militarnego Buenos Aires w Ameryce Środkowej w kontekście reakcji na zwycięstwo *guerrilli* sandinistów w Nikaragui. Badane płaszczyzny tej sfery polityki zawierają nakreślenie ich genezy, przebiegu oraz skutków w wymiarze regionalnym i międzynarodowym.

W ostatniej części opracowania Autorka podejmuje wątek aspektów ekonomicznych argentyńskiej polityki zagranicznej lat 1976–1983. Sporo uwagi poświęca przedstawieniu uwarunkowań, specyfiki i skutków planu gospodarczego ekonomisty José Martinez de Hoza.

Ukazuje priorytety założeń gospodarczych w okresie Procesu Reorganizacji Narodowej. Pisze o liberalizacji handlu, kierunkach importu i eksportu, inwestycjach zagranicznych w Argentynie itp. Doktorantka nakreśla kierunki dyplomacji ekonomicznej prowadzonej przez Buenos Aires. Zwraca uwagę na trudności i wyzwania będące udziałem gospodarki tego państwa. Odnosi się też do płaszczyzny stosunków gospodarczych z państwem wrogim ideologicznie – Związkiem Radzieckim; wyszczególnia przesłanki i podstawy tych stosunków.

Praca została przygotowana w sposób bardzo rzetelny, a wywód Autorki jest spójny i przekonujący. Wybór metody badawczej – teorii strukturalnego funkcjonalizmu – został uzasadniony oraz przeprowadzony prawidłowo; umożliwił Doktorantce analizę poszczególnych komponentów argentyńskiej polityki zagranicznej w okresie rządów junty wojskowej. Należy podkreślić, że w sposób przejrzysty posłużyła się związanym z dynamiką procesu politycznego mechanizmem wejścia i wyjścia, egzemplifikowanym konkretnymi kazusami, pozostającymi w meritum perspektywy badawczej Autorki. Zogniskowanie problematyki dysertacji wokół podstaw ideowych reżimu wojskowego w Argentynie oraz wynikającej z nich *praxis* określonych działań jest w pełni zrozumiałe – zasadne jest bowiem zaakcentowanie znaczenia komponentu ideologii jako fundamentu implementacji dyktatury oraz jej instytucjonalizacji. Sformułowanie hipotezy głównej wydaje się być jednak nazbyt oczywiste; Doktorantka przyjmuje założenie, że argentyńska polityka zagraniczna w okresie rządów wojskowych, a więc w latach 1976–1983, była determinowana przez ideologię pragmatycznego nacjonalizmu (s. 17). Proces Reorganizacji Narodowej w Argentynie w czasie dyktatury był bardzo mocno naznaczony wpływem ideologicznym i określoną wizją ładu wewnętrznego oraz percepcją narodu argentyńskiego, jego zagrożeń, stosunków z państwami sąsiednimi, pozycją międzynarodową państwa itp., o czym Autorka w sposób wielopłaszczyznowy pisze w tak wielu miejscach. Trudno zatem sobie wyobrazić, aby tak silny komponent ideologiczny nie oddziaływał także na politykę zagraniczną i nie stanowił jej filaru. Założenie to Doktorantka rozwija przez wyodrębnienie czterech hipotez pomocniczych, które nie budzą zastrzeżeń. Autorka weryfikuje ich trafność we wnioskach końcowych.

Praca ma charakter nowatorski i oryginalny. Brak jest w polskojęzycznych opracowaniach naukowych tak wnikliwej analizy wyznaczników ideologicznych argentyńskiej junty wojskowej oraz ich oddziaływania na kształt polityki zagranicznej tego państwa. Należy podkreślić, że materiał źródłowy, z którego korzysta Autorka, jest bardzo obszerny, bogaty i różnorodny. Wykaz pozycji bibliograficznych zajmuje aż 48 stron. Doktorantka odwołuje się do 181 dokumentów, 23 przemówień, 3 pamiętników i wspomnień, 14 raportów i opracowań

statystycznych, a przywołuje też 255 monografii i opracowań zwartych, 28 prac zbiorowych i 48 rozdziałów w pracach tego typu, 92 artykułów w czasopismach naukowych oraz 75 tekstów prasowych. Klasyfikacja wykorzystanych w pracy materiałów jest właściwa. Należy podkreślić, że stanowiąca podstawę badań Autorki część źródeł jest obcojęzyczna – Doktorantka odwołuje się do pozycji w językach hiszpańskim i angielskim. Korzysta także z materiałów w języku polskim. Warto zaznaczyć, że dotarcie do tak szerokiej bazy źródłowej oraz jej zbadanie było możliwe dzięki uzyskaniu przez Autorkę środków przyznanych przez Narodowe Centrum Nauki w ramach realizacji projektu badawczego; w 2016 r. otrzymał on finansowanie w konkursie „PRELUDIUM 10”. Doktorantka przebywała na półrocznym stypendium naukowym w Madrycie, zaliczyła dwa miesięczne pobyty badawcze w Buenos Aires oraz trzy wyjazdy studyjne do Helsinek, Londynu i Berlina, które niewątpliwie okazały się pomocne w gromadzeniu materiału kluczowego z perspektywy zawartych w dysertacji analiz.

Rozprawa została napisana w sposób ciekawy, a rozważania Autorki pozostają spójne z wymogami konstruowania rozpraw naukowych. Usterki interpunkcyjne i stylistyczne są sporadyczne. Na marginesie sugerowałbym wprowadzenie drobnej modyfikacji tytułu rozprawy: „Ideologizacja polityki zagranicznej Argentyny w ramach procesu Reorganizacji Narodowej w latach 1976–1983” (jest: „Ideologizacja polityki zagranicznej Argentyny w ramach procesu Reorganizacji Narodowej 1976–1983”). Należy zaakcentować, że praca została przygotowana bardzo starannie; tekst ilustrują tabele, wykresy i mapy, co porządkuje informacje i przyczynia się do większej klarowności wywodu.

Zastrzeżenie natomiast budzi wielokrotne posługiwanie się przez Autorkę określeniami „wywrotowy”, „wywrotowość” w odniesieniu do ruchów rewolucyjnych, *guerrilli* latynoamerykańskich. Po pierwsze, określenia te są nacechowane wartościująco i trudno oprzeć się wrażeniu, że wpisują się *par excellence* w ideologiczną narrację junty, która tak właśnie postrzegała owe ruchy. Należałoby posłużyć się w pracy pojęciami bardziej odzwierciedlającymi naukowy obiektywizm (np. „ruchy partyzanckie”, „rewolucyjne” itp.), który, jak wiadomo, powinien stanowić fundament wszelkich prac naukowych. Po drugie, warto zwrócić również uwagę na inną kwestię: jeżeli zastosujemy przymiotnik „wywrotowy” w odniesieniu do latynoamerykańskich *guerrilli*, dlaczegożby nie posłużyć się również tym pojęciem w kontekście wojskowych zamachów stanu w Ameryce Łacińskiej, które przecież – z perspektywy politycznej – oznaczały w wielu przypadkach naruszenie ładu konstytucyjnego, naruszającą procedury ustrojowo-prawne wymianę elit politycznych, pogwałcenie prawa itp.,

w więc *sui generis* były „wywrotowe”. Dodatkowo słowo „wywrotowość” budzi zastrzeżenia językowe. Wynika zapewne z dosłownego tłumaczenia tego pojęcia z języka hiszpańskiego (*subversivo, subversividad*), które w warstwie znaczeniowej tego języka nie implikuje tak wyrazistych konotacji wartościujących.

Powyższe drobne uwagi nie podważają jednak oryginalnego charakteru pracy; pozostawiam je Autorce do refleksji przed ewentualną publikacją rozprawy. Jej lektura umożliwia zapoznanie się z priorytetami określającymi argentyńską politykę zagraniczną w okresie rządów junty wojskowej w kontekście determinantów ideologicznych i jest dziełem bardzo wartościowym. Zastosowane metody nie budzą zastrzeżeń, sformułowane zaś we wstępie założenia zostały zrealizowane. Doktorantka prezentuje bardzo dobrą znajomość uwarunkowań oraz złożoności wewnętrznej i międzynarodowej sytuacji politycznej Argentyny okresu dyktatury wojskowej.

Stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja doktorska odpowiada kryteriom stawianym tego typu rozprawom i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgr Magdaleny Lisińskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

dr hab. Stanisław Kosmyńka, prof. UŁ

UNIwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
KATEDRA STUDIÓW LATYNOAMERYKAŃSKICH
I PORÓWNAWCZYCH
ul. Lindleya 3, 90-131 Łódź
tel. (48-42) 635-42-28